

Att forska om ting

Katarina Ek-Nilsson

FÖREMÅLEN I MUSEISAMLINGARNA

I museernas magasin trängs föremålen. Rader av spinnrockar, vagnar, möbler, mangelbräden etc. är prydligt sorterade på hyllor i jättelika utrymmen. Textilier ligger prydligt inpackade i syrafria silkespapper och specialgjorda syrafria kartonger. Dyrbarheter som silver, smycken, konstföremål, men också mer triviala vardagsföremål, skyddas av allehanda säkerhetsåtgärder.¹

När ett föremål – det må vara ett ordinärt vardagsföremål som tidigare har hanterats dagligen i egenskap av bruksföremål – blir ett museiföremål så genomgår det samtidigt en metamorfos. Det blir inte längre möjligt att vidröra utan att man tar på sig särskilda bomullsvantar och det får inte längre användas för sitt ursprungliga ändamål. Vispen får inte mera vispa, mobiltelefonen inte längre sms:as med. En gräns har passerats i föremålets livslopp, en ny status och en särskild magi har laddat föremålet. För en utomstående kan det förefalla både egendomligt och komiskt att det som nyss hörde till exempelvis en familjs högst vanliga köksutrustning plötsligt måste behandlas med största varsamhet för att den förvärvats av ett museum. Skillnaden mellan en porslinsurna från 1700-talet och en plastbunke från 2000-talets IKEA är i det museologiska sammanhanget upphävt.

Cirka 1% av museernas föremålssamlingar brukar vara utställda. Procenten ändrar visserligen innehåll vartefter basutställningar byggs om, föremål ställs ut i tillfälliga utställningar eller lånas ut till andra museers utställningar, men faktum kvarstår att vid varje givet ögonblick är det en mycket liten del av den totala föremålsskatten som är tillgänglig i utställningsform. Digitalt ökar tillgängligheten successivt genom att föremålsfoton publiceras på många museers hemsidor,² men närheten och tillgången till museernas samlingar är ändå begränsad för allmänheten, trots att ”tillgängliggörande” har högsta prioritet i museernas verksamhet.

¹ Jag avser här professionella museer som finansieras med offentliga medel och har utbildad personal, och bortser helt från allehanda privata eller kommersiella samlingar som kallar sin verksamhet ”museum” men som i själva verket inte uppfyller de krav på professionell museiverksamhet som ställts upp av den internationella museiorganisationen ICOM (International Council of Museums).

² Se till exempel www.digitaltmuseum.se, där flera svenska museer visar delar av sina föremåls- och fotosamlingar.

För en utomstående kan detta tyckas märkligt, och ibland väcks frågan, vilket har hänt från politikerhåll, om inte museernas samlingar kunde/borde avyttras, när nu alla föremål ändå inte visas, för att skapa större resurser till verksamheten.

Frågan kan tyckas både befogad och enkel men är i själva verket komplicerad, av bland andra följande skäl: Museet har en gång tagit emot föremålen som donationer eller som inköp från, i de flesta fall, privatpersoner. Man får utgå från att de som skänkt eller sålt föremålen, liksom museets representanter, har åsatt dem ett kulturhistoriskt värde. Museet har påtagit sig ett ansvar att på bästa sätt bevara föremålen för framtiden, så långt det är möjligt, och det vore därför oetiskt att avyttra dem.

Om museerna skulle börja avyttra sina föremål så skulle allmänhetens förtroende för museerna sannolikt skadas. Museer gör inga ekonomiska värderingar av föremål, för att inte bidra till marknadsmässiga bedömningar och spekulationer, och kan därför inte gå in i en försäljningsverksamhet. Museiföremåls värde är helt och hållet kulturhistoriska, inte ekonomiska. Ekonomiskt är alltså ett museiföremål i princip inte värt något alls, eftersom det aldrig kommer ut på en marknad.

Museiföremål utgör källmaterial för forskning. Vilka föremål som skulle kunna avvaras kan inte avgöras, eftersom vi inte vet vilka frågor som kommer att bli relevanta för framtida kulturhistorisk forskning. Visserligen kan idag endast ett *urval* ur dagens föremålshav göras – allt kan inte sparas – men de tidigare urval som föregångarna på museerna har gjort en gång måste respekteras, eftersom de gjordes med utgångspunkt i den tidens vetenskapliga intressen.

Befintliga museisamlingar måste hållas intakta för att kunna bilda utgångspunkt för museivetenskaplig forskning, det vill säga forskning om museer (inte bara på museer).

FÖREMÅL SOM KULTURPRODUKTER

Föremålen har i etnologisk mening sin betydelse som produkter av kultur. Detta innebär alltså att föremål eller andra fysiska företeelser inte i sig själva utgör ”kultur”. För att förstå vad som menas med detta påstående måste vi först försöka förklara kulturbegreppet.

Det finns många olika kulturbegrepp. Kulturdefinitioner kan formuleras på åtskilliga sätt, varav ett sätt kan vara: kultur är de värderingar, känslor, kunskaper, attityder och uppfattningar som vi lär oss från det att vi är mycket små och som sedan följer med oss *men också förändras* med utgångspunkt i de erfarenheter som vi får under livet. Denna definition innebär alltså att kultur är något som varje individ bär inom sig, men det är också viktigt att påpeka att kulturen är *såväl individuell som kollektiv*. Kulturen delas med andra i vad vi kan kalla en kulturell gemenskap. Varje individ är delaktig i flera olika kulturella gemenskaper. Det kan vara inom en yrkesgrupp, en släkt, en region, ett land eller en etnisk grupp. Kulturen är också helt beroende av dimensionerna kön, klass och generation.

Kultur ska ses som en *process*, inte ett tillstånd. Den befinner sig ständigt i en pågående förändring. Varje människa tar emot en mängd intryck varje dag. Dessa intryck påverkar vårt sätt att tänka och känna, våra kunskaper och våra värderingar. Det sker ett ständigt utbyte mellan oss. Därför förändras också upphörligen innebörderna i begrepp som "svensk kultur", "europeisk kultur", "tonårskultur" eller "arbetarkultur".

Av det ovan skrivna framgår att kultur är något som människan bär inom sig, men också delar med andra i en ömsesidighet. Människan är en kulturvarelse och som sådan både kulturbärare – vi förmedlar vår kultur till andra, för den vidare – och kulturskapare – vi förändrar kulturen och är därmed medverkande i ett kulturskapande.

Utifrån det som kulturen består av, alltså kunskaper, värderingar, erfarenheter etcetera, skapas produkter i form av föremål, fysiska miljöer, men också i form av litteratur, musik, berättande med mera. Föremålen är alltså materiella kulturprodukter och kan inte kopplas fria från den kultur *i* och *mellan* människor som skapat dem.

Det kulturbegrepp som definierats ovan, ett vetenskapligt, icke-värderande, kulturanthropologiskt begrepp, skiljer sig från en vanligt förekommande användning av begreppet kultur, det som vi kan kalla för ett kulturpolitiskt kulturbegrepp. Därmed avses ett värderande kulturbegrepp, där kultur är något som värderas högt, som litteratur, högtstående konst, musik, arkitektur med mera.

När vi forskar om den materiella världen är det viktigt att komma ihåg att studieobjektet för forskaren i själva verket ofta är människan som kulturvarelse, inte tingen i sig.

MINNESBÄRARE

Föremålen kan ha en stark funktion som minnesbärande eller minnesfästande. Åsynen av mormors förkläde eller pappas portfölj kan blixtnabbt ge oss bilder, dofter, känslor från barndomen, och utgöra en brygga som spänner över långa tidsperioder. Föremålen får oss att minnas, och minnena materialiseras genom föremålen.

Margrit Wettstein skriver i sin avhandling *Liv genom tingen. Människor, föremål och extrema situationer* om

föremål som får en närmast livsuppehållande funktion för personer som upplevt extremt svåra situationer i livet. Konstnärinnan Lenke Rothman, som kom till Sverige 1945, var tillsammans med en bror den enda i sin familj som överlevde Auschwitz och Bergen-Belsen. Vissa utvalda saker blev viktiga i hennes liv, saker som påminde henne om det som för evigt var förlorat: barndomshemmet, familjen. Föremålen har en förmåga att hjälpa oss att uttrycka våra tankar och känslor. Wettstein skriver: "Det är oftast inte föremålet i sig som är det centrala, utan känslan av att saken innehåller en gnista liv av den person som ägde föremålet före oss, som vi har fått det av eller den vi tänker på när vi ser det. Föremålet blir som ett band mellan människor, en osynlig länk" (Wettstein 2009: 65ff).

Bland de viktigaste föremålen för Lenke Rothman var en liten pärlemorknapp, som utgjorde en länk mellan henne och en yngre syster, som dödades i Auschwitz. Hon hittade knappen när hon besökte platsen för familjens hus. Huset fanns inte längre, men hon bökade i jorden och fann den lilla knappen, "...en sådan som min syster och jag hade i våra sjömansklänningar..." Knappen betydde så mycket för Lenke Rothman att hon förvarade den i ett bankfack (Wettstein 2009:66).

Upplevelser av ting som påminner om en familj som dödats i nazisternas utrotningläger är givetvis ett extremt exempel på föremåls minnesbärande funktion. Var och en kan dock erinra sig föremål som gör att en svunnen tid framträder i medvetandet. Det kan vara en servis eller en kakburk som framkallar minnen av stunder i mormors kök eller en gåva från en före detta pojkvän som påminner om en kärlekshistoria – eller om ett svek. En omladdning har skett. Ett föremål kan bli en länk mellan de döda och de levande, den kan hålla ihop en familj som inte längre existerar i sinnevärlden. Föremålet har fått en nostalgisk funktion, det uttrycker en längtan till något som gått förlorat (Ljungström 1999:119).

FÖREMÅL SKAPAR BERÄTTELSE

Det är en allmän erfarenhet att enstaka föremål utlöser minnesberättelser, som finns i oss. När jag tar på mig förklädet efter min mormor, det med blå blommor, vill jag gärna berätta, om något barnbarn är i närheten, om min mormor – hur hon var, vad hon sa och vad hon ansåg om olika saker. Förklädet förstärker och hjälper min vilja att binda ihop generationerna, så att de små får veta något om vem deras farmorsmormor/mormorsmormor var.

I antologin *Talande ting. Berättelser och materialitet* (Ek-Nilsson, Meurling red. 2014) finns flera analyser av den betydelse som fysiska ting och företeelser på olika sätt kan spela i skapandet av berättelser. Som minnesbärare, se ovan, ger föremålen ingångar till minnen och erfarenheter i oss och därmed impulser till berättelser. När civilingenjörer skriver sina levnadsminnen är det inte sällan som tekniska leksaker, första bilen och introduktionen av datorer blir hållpunkter som ger

berättelsen stadga. Förekomsten av teknik i barndomen och ungdomen ingår då som en väsentlig del i livsberättelsen, och sammanfattar innehållet i barndomen på ett sätt som pekar framåt och förklarar livets senare skeden. Berättelsen hängs upp på införskaffandet av ny teknik, den första bilen får symbolisera vuxenblivandet, och för de äldre civilingenjörerna utgör räknestickan en utgångspunkt för berättelsen om hur man blev ingenjör (Ek-Nilsson 2004:36 ff).

Mat, som utgör en förgänglig materialitet, har ofta en särskild förmåga att väcka känslofyllda minnen. I Sofia Jonssons artikel i boken analyseras hur särskilda maträtter, som det osyrade matze-brödet, potatisplätten latkes, och judiska kostregler utgör berättelser om den judiska identiteten (Jonsson 2014:123ff).

SYMBOLIK OCH KOMMUNIKATIVA ASPEKTER

Utgångspunkten för etnologisk/antropologisk föremålsforskning är att föremålen har en innebörd utöver sig själva. Genom den mänskliga blicken och dess kulturella "glasögon" laddas föremålen med olika betydelser och kommer på det sättet att symbolisera skilda företeelser. Dessa betydelser kan naturligtvis vara, i viss mån, individuella på grund av personliga erfarenheter och uppfattningar, men ofta utgör symboliken ett ordlöst språk som delas av individer i en kulturell gemenskap. Den som behärskar det kulturella språket kan avkoda budskapet.

Det är lätt att hitta exempel på föremål där de flesta eller alla kan avlocka budskapet. Hit hör en vigsel- och förlovningsring, eller, åtminstone i en akademisk omgivning, en doktorsring. Studentmössan är ett annat sådant tydligt och lätt avläsbart exempel. I äldre tid bars studentmössan under en längre period, ofta hela sommaren, och under alla de år som ägaren var student vid universitetet. Studentmössan gjorde det lätt för omgivningen att sortera in personen klassmässigt. Pins på en jacka eller kappa kan berätta om tillhörighet till ett politiskt parti, en åsikt, eller medlemskap i en viss förening.

I äldre tid fanns bestämda markeringar i klädseln. En kvinna markerade sin civilstatus som gift eller ogift genom att bära huvudbonad eller inte göra det. En ärbär gift kvinna visade inte sitt hår utan dolde det med en klut eller det knypplade stycke som hörde till bindmössan, efter det att bindmössan kom i bruk. Långbyxor markerade för pojkar uppnådd konfirmationsålder. Genom dessa attribut berättar vi, på olika vis under skilda tidsepoker, om vilka vi är.

De flesta sätt att kommunicera kulturellt med hjälp av föremål är mer subtila. Hur vi inreder våra hem, bilinnehav eller sätt att klä oss berättar om vilka vi är socialt, kulturellt, kanske åsiktmässigt och till och med yrkesmässigt. Vem tycker sig inte på klädstilen känna igen "kulturtanten" i form av en bibliotekarie eller

museikvinna, eller en advokat eller lastbilschaufför? Inte så sällan gissar vi fel, men ibland blir det rätt, vilket visar att det faktiskt finns ett gemensamt kulturellt språk som tar sig uttryck i bland annat klädsel. Detta kallas kulturell kommunikation, och kommunikationen förutsätter att dem vi kommunicerar med är kulturellt språkkunniga.

För specialisten kan de kulturella tecknen vara minimalistiska. Detta är fallet i vissa ungdomskulturella grupper, där ett märke på jackan eller färgen på skosnöret kan beteckna en viss grupptillhörighet, och där innebörden kan ändras blixtnsnabbt. En mycket kläd- och smyckeintresserad person kan likaledes snabbt identifiera status med hjälp av ett klädmärke. Där "amatören" kanske inte ser skillnad mellan en top från H&M och en från Versace kan specialisten omedelbart se stor skillnad på skärningen av en krage eller en ärm.

De fysiska tingens förmåga att låta sig användas som signaler, meddelanden, kan förklara många aktuella företeelser i vår samtid. Modeintresset är större och mer utbredd än antagligen någonsin, ett intresse som även manifesterats vid universitetet genom det nya akademiska ämnet modevetenskap (hittills etablerat vid Stockholms universitet och Lunds universitet). De många heminredningsmagasinen och antikmagasinen vittnar om ett växande intresse för heminredning. Denna vår tids starka fokusering på materiella uttryck är självklart ett tecken på en välfärd som i ett globalt perspektiv är extrem, men vittnar också om det materiellas stora potential som kulturell kommunikationsform.

Det är viktigt att komma ihåg att budskapens *innehåll* ingalunda är statiska utan tvärtom kan skifta betydelse mycket snabbt. Det som ena säsongen är ett uttryck för hög status och fingertoppskänsla för det senaste modet kan ett halvår sedan vittna om en hopplös töntighet (så kallat kulturellt slitage).

Hur budskapen tas emot varierar också beroende på vem som är mottagare. Mottagarens avkodning är alltså avhängig av mottagarens subjektiva – och kulturellt betingade – uppfattning.

VAD GÖR DE MED OSS?

En av informanterna i ovan nämnda artikel om civilingenjörers levnadsberättelser återger egna minnen och, sannolikt, minnet av föräldrarnas berättelser, om när han vid sex års ålder fick sin första meccanolåda.³ Det är i hans berättelse ett viktigt ögonblick, för då stod yrkesvalet helt klart för familjen, inte bara att pojken skulle bli ingenjör, utan mer detaljerat än så: han skulle bli mekanist. Meccanot fungerar här som en aktör och utgör ett exempel på Bruno Latours teorier om Actor

³ Meccanot patenterades 1901 av britten Frank Hornby. Meccanot var en mekanisk byggsats, med vilken man kunde bygga allehanda konstruktioner. Meccanot var mycket populärt i barnkamrarna under åtminstone första hälften av 1900-talet. Se Myrdal 1989.

Network Theory, det vill säga att det materiella styr, tillsammans med andra aktörer, och påverkar mänskliga aktörers handlingar. (Ek-Nilsson 2014:36, se också Latour 2005:52 ff och Larsson 2008). I det här fallet hjälper meccanot till att fatta ett tidigt beslut rörande sonens yrkesval. Det materiella har alltså en egen agens.

Ovan har jag skrivit att studiet av föremål i själva verket är studiet av människan som kulturvarelse. Det är alltså människan, den brukande, skapande människan som utgör studieobjektet. Å andra sidan kan man som forskande etnolog göra tankeexperimentet att vända på steken. Vad händer om vi riktar intresset mer direkt mot det materiella i sig självt? Etnologen Ulla Brück har hävdat att tingen formar vår tillvaro i så hög grad att detta tillvägagångssätt kan vara befogat. Hon pekar på den paradox som ligger i det faktum att samtidigt som vi lever i en mycket föremålsrik tillvaro så ägnar kulturforskare sig mera åt föremålens immaterialitet så som symbolvärdet, tingen som tecken och signaler, och inte åt föremålen som materiella ting (Brück 1995:107). "Mängden materia omkring oss, och föremålens variationsrikedom, tycks bli större och större, medan forskningsintresset tycks rikta sig bort från den konkret materiella dimensionen, även i så kallade föremålsstudier" (Brück 1995:109).

Som exempel på vår ytterst föremålsrika tillvaro kan nämnas, att enligt en undersökning som gjordes omkring 2000 hade svenska barn mellan tre och fem år i genomsnitt 536 leksaker i sina rum, och högst sannolikt är det inte färre idag, mer än femton år senare. I undersökningen fanns barn som hade över 1 000 leksaker. Leksaksindustrin omsatte varje år kring millennieskiftet ungefär 700 miljarder SEK i Sverige (Nelson & Nilsson 2002).

En trolig orsak till att vi som kulturforskare mera kommit att ägna oss åt kommunikation och symbolik än åt tingen som sådana, är att tekniken blivit alltmer komplex, alltmer den "black box" som teknikhistoriker brukar kalla den moderna tekniken, vars processer är osynliga. Vad händer egentligen inuti datorn eller hur ser nanotekniska processer ut? Jämfört med mekaniken, som brukar gå att se och förstå, är elektroniken "osynlig".

En fråga som närmar sig gränsen mot psykologi är hur föremålen påverkar oss. Hur lär vi oss hantera och leva med de ting som omger oss? Föremålen är ju något som vi inte bara ska titta på, utan vi "...känkar, släpar, donar, fixar, brukar, nöter, stöter, blöter, reparerar, underhåller, omskapar, stugar undan, plockar fram, sliter och slänger, sparar och återbrukar alla dessa ting" (Löfgren 1995:145).

Föremålen kräver alltså något av oss, vi kan inte förhålla oss passiva inför de saker som vi har utan vi måste för det första välja, därefter greja och dona, lära oss att använda dem och så småningom bestämma oss för om de ska behållas eller övergå till sopstadiet. När vi fattat beslut om att en sak hör hemma bland soporna vidtar nya åtgärder: det kan vara frågan om

att rengöra burkar, samla ihop kläder och besluta vilken hjälporganisation som ska få ta hand om dem (och när de kommer dit tar nya processer vid när kläderna ska undersökas och sorterar), eller ta bilen till återvinningscentralen. Samvaron med ett föremål innebär en rad ställningstaganden och göranden.

När nya föremålstyper lanseras behövs nya kompetenser för att hantera dessa nya ting. För oss kan det förefalla komiskt att det, när telefonin lanserades i slutet av 1800-talet, ansågs nödvändigt att ge ut handböcker i konsten att tala i telefon – något som är så självklart för oss. Förvisso var telefonerandet i telefonins barndom mer komplicerat än nu, med tre agerande parter, nämligen anropande, telefonist och anropad, men att instruera om "bästa ställning vid telefonerande" som i Carl Anton Nyströms *Handbok i telefoni* från 1885 kan ändå för oss framstå som överdrivet (Garnert 2005:81). Samtidigt finns fortfarande de som idag inte kan använda en dator, för att inte tala om kommande teknik om vilken vi ännu inte vet något! Föremål och teknik kräver kunskap.

En annan viktig funktion hos de flesta av våra föremål är att de är tillverkade som varor till försäljning. Såvida det inte är frågan om hemtillverkning som att sticka tröjor till familjemedlemmar, göra smycken att ge bort till vänner eller liknande, är det försäljningen som är orsaken till att ett föremål alls tillverkas. Vid forskning om materiella ting, särskilt i vår egen tid, måste kommersialismen beaktas som en stark kraft. Den kraften kan vara så stark att den rentav kan välta diktaturer, rita om kartan och påbörja ett nytt kapitel i historieböckerna. När muren mellan Öst- och Västtyskland försvann 1989 var DDR-medborgarnas längtan efter varor en stark drivkraft. Kanske inte den starkaste, men symboliken i en Mercedes, en dator eller ett västligt mode bör inte underskattas. Man kan uttrycka det som så att längtan efter politiska reformer, ökad frihet och en modernisering av samhället och dess idévärld materialiserades i de saker som var lätt åtkomliga bara några kvarter från gränsövergången Friedrichstrasse i Berlin, men i det närmast omöjliga att få tag i för den vanlige östberlinaren.

Föremålen tvingar oss också att skaffa ytterligare föremål. Mobiltelefonen behöver ett fack i handväskan för att inte försvinna i myllret av nycklar, plånbok, läppstift och kam. När CD-skivorna erövrade marknaden svarade IKEA snabbt med särskilda hyllor vars fack hade CD-storlek. Idag är dessa närmast obsoleta, eftersom musik kan inhandlas och konsumeras på ett annat sätt än med CD-inköp. Datorns tangentbord kan behöva särskilda "Cyber Cleans" för att rengöras från bakterier och damm. Det finns också små dammsugare som kan suga upp skräp i mellanrummen mellan tangenterna. Behoven upphör aldrig utan förnyas och förmeras ständigt, enligt marknadskrafternas logik, som i vår tid är ett viktigt incitament till vårt sätt att förhålla oss till tingen.

FÖREMÅLENS LIVSLOPP

Med ett föremåls livslopp avses det som händer med ett föremål från dess tillverkning till dess att det kasseras. Hur lång tid ett föremål får vara med är naturligtvis beroende av vad det är för typ av föremål, hur det används och vilken kvalitet det har från början.

Men livslängden är också beroende av i vilken ekonomisk situation samhället och föremålsägaren befinner sig. I vårt samhälle omvandlar vi en mängd föremål på kort tid till sopor. Enligt beräkningar gav varje svensk under 2008 upphov till 511 kg avfall, och ett hushåll på fyra personer bar ungefär 40 kg varje vecka till soprum, soptunnor och återvinningsstationer. I många andra länder lever man för det första inte alls lika föremålsrikt, och för det andra använder man sina saker mycket längre – lagar dem, eller använder dem i en ny funktion. Det kan röra sig om utslitna bildäck som blir skosulor, konservburkar som blir kokkärler eller leksaker – exemplen kan mångfaldigas.

I våra museisamlingar finns gott om exempel på föremål som har brukats, nöts, lagats, gjorts om och kanske börjat användas som något annat. De berättar om ett samhälle där sparsamhet och uppfinningsrikedom är en nödvändighet. Hur länge ett föremål får vara med, och vad som händer under dess livslopp kan alltså berätta något om samhällsvillkor, men också om värderingar och kunskaper. På så sätt blir alltså föremålets livslopp ett kulturellt uttryck.

Ett mycket klart uttryck för värderingar som utgör en del av kulturen är urvalet av de föremål som upphöjs till att bli antikviteter, vilka betingar höga priser på en marknad. På vilka grunder sker urvalet och hur görs distinktionen mellan antikviteter och vanligt gammalt skräp? Ibland är sambandet givet. En namnkunnig konstnär eller konsthantverkarens alster blir naturligtvis intressanta på en kommersiell marknad. Det är dock inte alltid som sambandet är kristallklart. Plötsligt är exempelvis leksaker eller jugendmöbler intressanta på antikmarknaden, och lika plötsligt kan intresset försvinna. Till viss del kan svängningarna förklaras med marknadsföringsåtgärder från antikbranschen, men inte helt, eftersom marknadsföringen anpassar sig till det förmodade intresset hos kundkretsen.

TIDIGARE FÖREMÅLSFORSKNING

Etnologerna har alltid varit sakletare i den Pippi Långstrumpska meningen, skriver etnologen Orvar Löfgren (1995:140). Föremål har således varit forskningsobjekt, med upp- och nedgångar, så länge ämnet etnologi, eller folklivsforskning, har existerat. Däremot har sätten att beforska föremålen, metoderna, perspektiven och kunskapsmålen, ändrats.

Enligt en äldre teoribildning, evolutionismen, var det forntiden, de skeden av mänskligheten som låg så långt bak i tiden som möjligt, som var kunskapsmålet. De studerade föremålen fick tjänstgöra som spårelement för att nå kunskap om forna tider, enligt det så kallade

fortidsperspektivet, och med hjälp av föremål i olika utvecklingsstadier skulle man kunna urskilja utvecklingsstadier i mänsklighetens historia. Om detta ska vara möjligt behöver man en stor mängd föremål, vilket delvis förklarar museernas tidigare mycket intensiva föremålsinsamling. Sätten att bygga utställningar anknöt till det evolutionistiska tänkandet. Föremål placerades in i en utvecklingskedja rent konkret i utställningarna för att åskådliggöra den mänskliga kulturens utveckling.

Enligt diffusionismen är det i stället den rumsliga utbredningen som står i fokus. Den metod som motsvarar det diffusionistiska perspektivet är kartering, ett av etnologernas mest seglivade arbetssätt. Med kartans hjälp kunde kulturområden och kulturgränser urskiljas och den geografiska spridningen fastslås. Föremål och andra fysiska företeelser, men också sagotyper, sägner och andra immateriella uttryck, markerades på kartor och på dessa kartor kunde man sedan avläsa förekomsten av olika kulturföreteelser i olika landsdelar. Detta stora etnologiska projekt sjösattes redan av ämnets förste professor, Nils Lithberg, under åren strax före 1920, och det fortsatte oförtrutet under ledning av bland andra den produktive Sigurd Erixon. Orvar Löfgren har kallat detta projekt för en "atlantångare" som han menar fortsatte sin kurs även sedan ångan slagits av. Arbetsinsatsen var enorm, men frågan är om resultaten alltid gav ny kunskap. Löfgren menar att det var denna "strandande atlantångare" som mötte hans egen studentgeneration på 1960-talet och som ledde till en "flykt från tingen". Motorerna i det stora projektet hade stannat, och "[v]i kunde inte känna den fartvind som entusiasmerat tidigare generationer: glädjen att få bidra till Det Stora Vetenskapliga Projektet" (Löfgren 1995:142).

Ett funktionalistiskt perspektiv kan också uppmärksammas i den etnologiska ämneshistorien, om än inte lika flitigt förekommande som det diffusionistiska. Enligt ett funktionalistiskt kunskapssökande söker man föremålets funktion, men inte enbart i konkret mening. Snarare än den praktiska användningen är det föremålets roll och funktion i en helhetskultur som man önskar analysera. Funktionalismen bygger på tanken att en kulturell helhet är beroende av var och en av sina delar. En del kan inte lyftas ut eller förändras utan att hela systemet måste förändras. I detta ljus betraktas tingen, liksom andra kulturella företeelser, som oundgängliga för helheten. Funktionalismen leder naturligt nog lätt till en statisk kultursyn, som inte riktigt motsvaras av dagens synsätt, men grundtanken är relevant. Delarna har en bestämd funktion i en helhet, att delarna påverkar såväl varandra som helheten.

I dagens etnologi har den materiella världen fått en förnyad aktualitet i forskningen, men med nya perspektiv. Inte minst intressant är att studera tingen med utgångspunkt i ett narrativt perspektiv, det vill säga: vad berättar de och vilka berättelser ger de upphov till?

REFERENSER

- Brück, Ulla 1995: *Kommersialism och prylvärld. Hur får vår materiella tillvaro sin utformning – och hur kan den studeras?* I: Daun, Åke (red.), *Ting, kultur och mening*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Ek-Nilsson, Katarina 2014: Meccano, BESK och Barsebäck. I: Ek-Nilsson, Katarina & Meurling, Birgitta (red.), *Talande ting. Berättelser och materialitet*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen.
- Garnert, Jan 2005: *Hallå! Om telefonins första tid i Sverige*. Lund: Historiska media.
- Jonsson, Sofia 2014: Är du vad du äter? Mat, minne och materialiteter. I: Ek-Nilsson, Katarina & Meurling, Birgitta (red.), *Talande ting. Berättelser och materialitet*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen.
- Larsson, Marianne 2008: *Uniformella förhandlingar. Hierarkier och genusrelationer i Postens kläder 1636–2008*. Stockholm: Nordiska museet. (Diss.)
- Latour, Bruno 2005: *Resembling the social. An introduction to actor-network-theory*. Oxford: University Press.
- Ljungström, Åsa 1999: Den fasta platsen. Nostalgi, historiekonstruktion och tidens snabba flykt. I: Arvastson, Gösta (red.), *Järnbur eller frigörelse. Studier i moderniseringen av Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Löfgren, Orvar 1995: Sakletarna. Om det materiellas betydelse i etnologin. I: Daun, Åke (red.), *Ting, kultur och mening*. Stockholm: Nordiska museet.
- Myrdal, Jan 1989: *En meccanopojke berättar eller anteckningar om ett borgerligt förnuft*. Höganäs: Förlags AB Wiken.
- Nelson, Anders & Nilsson, Mattias 2002: *Det massiva barnrummet. Teoretiska studier av leksaker*. Studia psychologica et paedagogica. Series altera. Lund: Lunds universitet. (Diss.)
- Wettstein, Margrit 2009: *Liv genom tingen. Människor, föremål och extrema situationer*. Stockholm/Steinag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion. (Diss.)

FÖRFATTARPPRESENTATION

Katarina Ek-Nilsson är FD i etnologi och var 2011–2015 chef för Dialekt- och folkminnesarkivet inom Institutet för språk och folkminnen, och har tidigare varit bl.a. chef för Nordiska museets arkiv och Strindbergsmuseet. Hon intresserar sig särskilt för forskningsfrågor rörande modernitet, materialitet och kulturarv.